

Om social mobilitet i Danmark (og USA)

Ulighed og social mobilitet er centrale emner, både i den offentlige debat og i den akademiske verden. Hvordan bør offentlige og private ressourcer fordeles? Hvordan adskiller forskellige lande sig fra hinanden? Men måske mest af alt, hvilken fremtid og hvilket samfund giver vi videre til vores børn?

I sommeren 2016 publicerede ROCKWOOL Fonden et studie af seniorforsker Rasmus Landersø og den amerikanske økonom og nobelprisvinder James Heckman, hvor den sociale mobilitet i Danmark og USA blev sammenlignet. Den sociale mobilitet i Danmark og USA er ikke kun interessant for henholdsvis danskere og amerikanere men også set fra et bredere perspektiv, fordi de to lande på mange måder repræsenterer to vidt forskellige tilgange til ulighed og adgang til eksempelvis uddannelse og behandling i sundhedssystemet. Ved at sammenligne de to lande kan man derfor – måske – sige noget om, hvor roden til ulighed ligger – eller hvor den ikke ligger. Er det økonomisk formåen og adgang til uddannelse, der gør at børns uddannelse ofte ligner deres forældres, eller er det mere grundlæggende faktorer i familien og opvæksten, der skaber disse sammenhænge?

I studiet konkluderes der først, at indkomstmobiliteten i Danmark er markant højere end indkomstmobiliteten i USA. Altså er den indkomst danske børn får som voksne ikke nær så påvirket af deres forældres indkomst i forhold til amerikanske børn. Dette bunder i høj grad i den lave indkomstulighed og store omfordeling gennem skatter og overførsler, som der er i Danmark i forhold til USA.

Når blikket derimod vendes mod uddannelse og 'uddannelsesmobilitet', altså hvor afhængige børns uddannelsesvalg er af deres forældre, så ændrer billedet sig. Her er uddannelsesmobiliteten - set over en bred kam - 'overraskende tæt på hinanden'. I begge lande er de påvirkninger, man får igennem barndommen helt centrale faktorer for ens muligheder senere i livet. Dette var for os, og nok også mange andre, et overraskende resultat. Derfor blev det efterprøvet og underbygget i stort omfang.

Vi ser ikke uafhængige forskeres opgave som at komme med anbefalinger eller politiske udlægninger af vores resultater. I studiets konklusion skrives det direkte, at vi 'ikke kommer med anbefalinger om hvilket samfund, der er mest efterlevelselsværdigt eller fair'. I vores optik som forskere er implikationen af resultaterne først og fremmest de spørgsmål, som de stiller i forhold til de underliggende baggrunde for ulighed. For hvis ulighed i uddannelse ikke stammer fra forskelle i ens forældres økonomiske formåen og mulighederne for adgang til uddannelse, hvad er så roden til ulighed?

Politiken bragte den 12/3-18 en kronik af to forskere fra VIVE, som også har forfattet et studie omkring uddannelsesmobilitet i Danmark og USA. I deres kronik præsenteres deres resultater samt en kritik af både James Heckmans og Rasmus Landersøs studie, men også den politiske genklang studiet har givet. VIVE-forskerene nævner, at konklusionen om uddannelsesmobilitet i Danmark og USA beror på tre kilder: en henvisning til OECD statistik,

en henvisning til et enkelt tidligere studie, og en analyse af andelen af børn, der fuldfører hhv. gymnasiet eller en videregående uddannelse opdelt på deres fars uddannelsesniveau.

Dette er først og fremmest en stor fejlrepræsentation. De to VIVE-forskere kritiserer kun en flig af den samlede analyse; to figurer ud af samlet set omkring 40 figurer og tabeller, der omhandler uddannelsesmobilitet i vores studie. Det svarer til at lave en boganmeldelse, der kun er baseret på bogens forord.

Der findes – nok overraskende for mange – kun få analyser, som direkte sammenligner uddannelsesmobilitet i Danmark og USA. Det eneste systematiske studie, som både VIVE-forskerne og vi henviser til, er unikt i sit omfang – her analyseres i alt 42 forskellige lande. Men datagrundlaget er baseret på relativt 'gamle' generationer, ligesom analyserne også er relativt overfladiske. I studiet ligger Danmark, i én opgørelse, som VIVE-forskerne tillægger stor vægt, i toppen når det kommer til uddannelsesmobilitet sammen med Malaysia, Kirgisistan, Kina og Etiopien. På et andet mål, som vi henviser til i vores studie, ligger Danmark dårligere og på niveau med bl.a Norge, Finland - og ja USA. Hver enkel læser må selvfølgelig selv vurdere hvilket mål, der findes mest troværdigt.

Konklusionerne beror dog ikke på dette tidligere studie, men på vores egne meget detaljerede analyser (hvoraf VIVE-forskerne overser de fleste) med de nyest mulige datakilder. Når de nævnte henvisninger laves, er det først og fremmest for at anerkende tidligere studier og beskrive, hvordan de nye resultater adskiller sig fra disse. Men henvisningerne bringes også som en del af teksten, hvor læserens opmærksomhed nu skal føres fra en lang analyse af indkomstulighed og -mobilitet til en analyse af uddannelsesmobilitet. Samlet set er VIVEs kritik derfor reelt set en kritik af et fatamorgana.

Kronikkens forfattere har dog fat i nogle centrale aspekter. Indenfor videnskab, hvor ting måles, vil det aldrig kunne påvises, at resultaterne fra to separate analyser, eksempelvis én af uddannelsesmobiliteten i Danmark og én af uddannelsesmobiliteten i USA, er lig hinanden; man kan teknisk set kun afvise, at de er ens, eller undlade at afvise, at de er ens. Hvad end udlægningerne har været i avisoverskrifter, har vores påstand derfor aldrig været, at uddannelsesmobiliteten er *ens* i Danmark og USA. Det er en påstand, som der aldrig kan være belæg for. Det kan kun konstateres, at de to lande er 'overraskende tæt på hinanden' – så tæt at det statistisk set ikke kan afvises, at de er ens.

Samtidig er økonomiske analyser ikke en eksakt videnskab. Her findes ikke naturlove. Hvis man slipper en bold, vil den altid falde mod jorden med den samme hastighed. Og hvis den ikke gør, findes der præcist definerede forklaringer på afvigelserne; sådan er det inden for f.eks. fysikkens verden. Dette er ikke tilfældet inden for samfundsvidenskab. Hvis man analyserer personer født i andre årgange eller måler forskellige centrale aspekter anderledes, vil samfundsvidenskabelige studier næsten aldrig give præcis de samme resultater. Spørgsmålet er om substansen i resultaterne er ens. Det er, hvad der afgør om forskellige resultater underbygger eller står i modstrid med hinanden. Og i dette tilfælde er netop substansen i resultaterne ens, de to VIVE-forskeres kritik til trods.

De to VIVE-forskere finder, at 46 pct. af forskellene i amerikanske børns uddannelse oprinder fra forskelle i deres forældres uddannelse. For danske børn finder de, at det tilsvarende tal er

42 pct. Set fra et statistisk synspunkt er dette en signifikant forskel. Set fra et bredere perspektiv er konklusionen dog mindre entydig. Viser det, at 42 og ikke 46 procent af børns uddannelse stammer fra social arv, at uddannelsesmobiliteten i Danmark er nævneværdigt højere end i USA? Man kunne måske endda gå så langt som at kalde 42 og 46 procent 'overraskende tæt på hinanden'.

Men fortolkningsmulighederne stikker dybere end dette. Det handler ikke bare om, hvorvidt man fokuserer på 'statistisk signifikante' eller 'substantielle' forskelle, men også hvilket mål for uddannelsesmobilitet, der er i centrum. Hvis vi spoler tiden tilbage, og ser på årgangen født i 1960, så fik lidt under 10 procent af børn med en ufaglært far gennemført en videregående uddannelse. Ser vi i stedet på årgangen født i 1985, var andelen steget til omkring 20 procent; altså en fordobling. Med denne anskuelse er uddannelsesmobiliteten i Danmark steget markant. Men kigger vi i stedet på udviklingen for børn fra boglige hjem, ser vi den samme udvikling. Omkring 30 procent af den del af årgangen fra 1960, hvor far havde en videregående uddannelse, gennemførte selv en videregående uddannelse. Altså omtrent tre gange så mange som for gruppen med ufaglærte fædre. Ser vi i stedet på årgangen fra 1985, så gennemførte omkring 60 procent af børn fra boglige hjem en videregående uddannelse. Igen omkring tre gange så mange, som for gruppen med ufaglærte fædre. Altså er billedet her, at uddannelsesmobiliteten ikke er steget over en 25-årig periode. Og vel at mærke over en periode, hvor velfærdsstaten og uddannelsessystemet har udviklet sig meget.

I sidste ende afhænger svarene og fortolkningerne af øjnene, der ser. Men i vores optik indikerer det, at næsten halvdelen af børns uddannelse stammer fra social arv i begge lande, at langt størstedelen af baggrunden for ulighed ikke ligger i de ting, hvor Danmark og USA er forskellige men derimod i de ting, som de to lande har til fælles.

Og dét rammer hovedet på sømmet af, hvad vi mener, er det centrale. Hvad end udlægningen bliver, at de 'ikke er signifikant forskellige', at 'de er overraskende tæt på hinanden', eller noget helt tredje, så må det altoverskyggende spørgsmål være, hvorfor uddannelsesmobiliteten i Danmark ikke er langt, langt højere end i USA?

Hvordan kan det være, at tre gange så mange danske børn fra boglige hjem, selv får en videregående uddannelse set i forhold til danske børn, fra ikke-boglige hjem; både i årgangen født i 1960 og i årgangen født i 1985? Hvordan kan det være, at 'en stor gruppe børn er to år bagud når de starter i skole', som en undersøgelse fra Aarhus Universitet konkluderede i 2016? Hvordan kan det være, at der i dag er en gennemsnitlig forskel mellem sprogttestscorer i anden klasse for børn fra hhv. boglige og ikke-boglige hjem på omkring 50%? At social arv ikke er blevet brudt, og at samfundet løber fra de svageste, som afdelingsdirektør i Danmarks Statistik Niels Ploug konkluderede for et års tid siden.

Selvom vi i Danmark har forsøgt at skabe lige muligheder gennem lige adgang til centrale ydelser i mere end en generation, eksisterer der markante forskelle alt efter ens baggrund. Forskelle der gør sig gældende i løbet af barn- og ungdommen, men som også ofte følger med igennem resten af livet og kommer til udtryk i form af forskelle i uddannelse, indkomst, helbred, arbejdsmarkedstilknytning, og sågar levetid. Ulighed kommer ikke bare til udtryk i nogle få aspekter, nej det former vores liv.

Tilbage står, at vi i Danmark, set i et internationalt perspektiv, har en meget lav indkomstulighed. Samtidig er ting som uddannelse og behandling i sundhedssystemet gratis. Men der er stadig, som en bred vifte af tungtvejende forskningsresultater viser, stor ulighed i uddannelse, helbred, og livsvilkår generelt. Hvad er baggrunden for dette, hvis ikke det handler om økonomisk formåen?

Det er essensen af vores resultater. Det, der virkelig driver vores arbejde som forskere, er, at undersøge centrale problemstillinger for samfundet, at søge efter en dybere forståelse af roden til ulighed, og ikke hvad den efterfølgende politiske udlægning af dette bliver eller hvilket parti, der drager mest nytte af resultaterne. For når det kommer til stykket, så ved vi – både som forskere og samfund generelt – alt for lidt om baggrundene for ulighed, og hvordan vi skaber lige muligheder for alle mennesker. Hvad skaber forskelle på hvem, der selv kan vælge deres uddannelse frit, og hvem der ikke kan, hvem begår kriminalitet, og hvem der ikke gør, hvem der har et godt helbred og lever længe?

Det handler både om en forståelse af forældres indflydelse på deres børns udvikling, hvordan nabolag og omgangskreds påvirker ens opvækst og valg i livet, men også om mere overordnede sammenhænge som eksempelvis, hvordan forskellige uddannelser kan anvendes på arbejdsmarkedet. Og så handler det også om en forståelse af, hvordan samfundet kan påvirke alle disse faktorer. Det er, efter vores overbevisning de substantielle spørgsmål, der rejser sig oven på både vores og VIVEs forskning. Og vi tror at en dybere forståelse af dette er helt central, hvis der reelt set skal skabes lige muligheder for alle.

Rasmus Kløve Landersø
Seniorforsker

Jan Rose Skaksen
Forskningschef